

САНГА ОЛХ

№ 17 (11945) • Ылам ыйын 8 күнэ, 2024 сыл, сэрэдэ • 12•

Бу
нүөмэргэ

Үлэ чулуулар

“Үлэ киһитэ” бириэмийэ
кыайыылаахтарынан
ааттаннылар/3

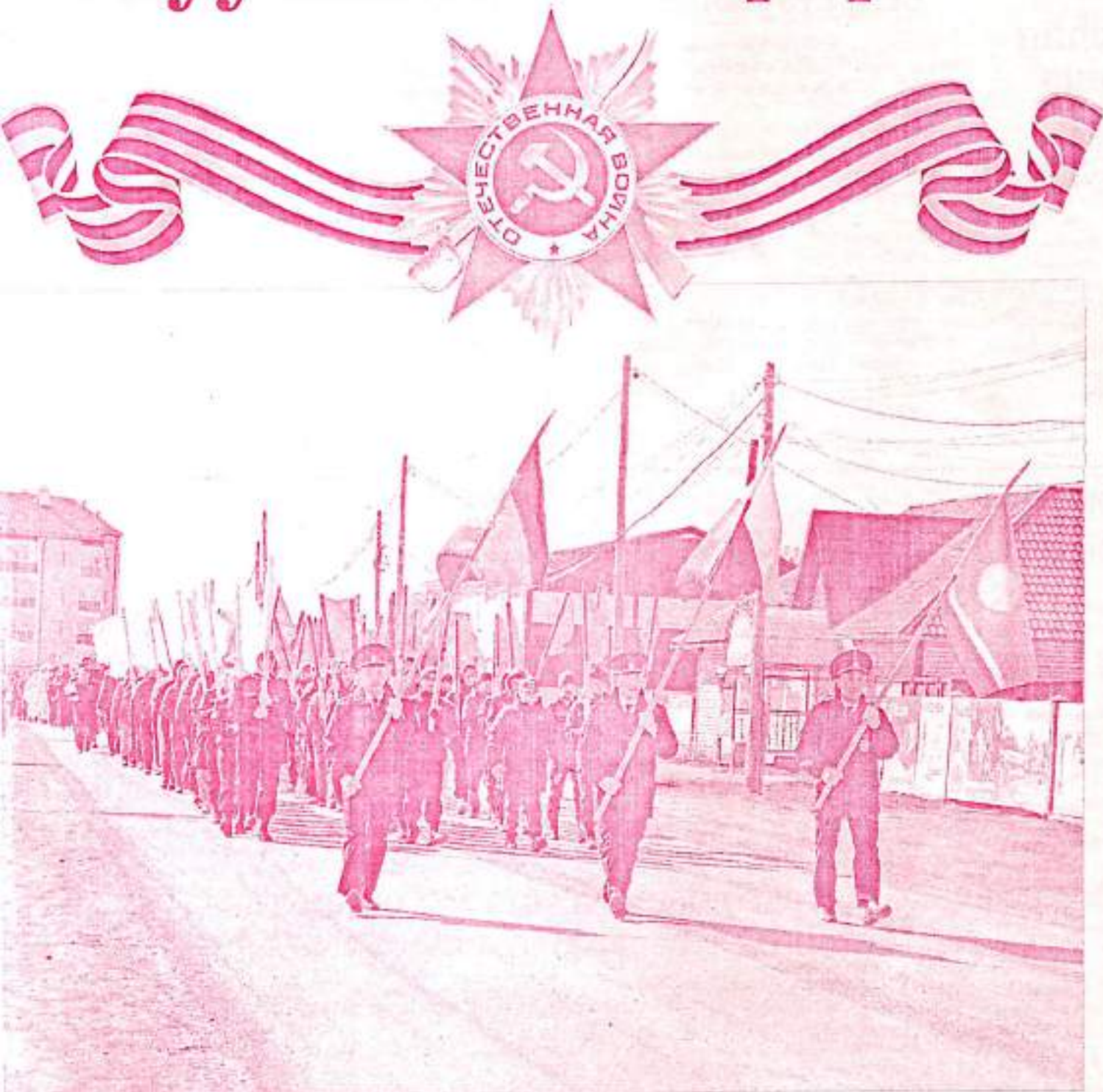
Кэпсиэхпин баҕарабын

Хорсун саллаат – Уордьаннаах
Сэмэн /5

Айар аргыс

Уруйдуоҕун, Кыайыы
күнүн! /7

Улуу кыайыы күнүнэн!

© Параат түгэниэ, ХААРТЫСКА СЭМЭН ЖЕНДРИНСКОЙ ТУС АРХИВЫТТАН ЫЛЫЛЫННА.

Чурапчыга күн-дьыл туруга

Ылам ыйын
8 күнэ
СЭРЭДЭ

+9 +5

Ылам ыйын
9 күнэ
ЧЭППИЭР

+7 0

Ылам ыйын
10 күнэ
БЭЭТИНСЭ

+6 -2

Ылам ыйын
11 күнэ
СУБУОТА

+8 -1

Ылам ыйын
12 күнэ
БАСКЫНААННА

+9 +1

Ылам ыйын
13 күнэ
БЭНИДИЗННИК

+11 +1

Ылам ыйын
14 күнэ
ОПТУОРУНЬУК

+10 +2

Тэттик

Эдэр композитор Казахстанга улахан ситиһинилэнэ

Чурапчыт улуунун ыччата Никифор Яковлев Казахстан Астана куоратыгар VII-с төгүлүн “Самал-24” диэн эдэр композитордар норуоттар икки ардыларынааҕы онлайн-куонкурустарыгар аан дойдуттан кэлбит талааннаахтар ортолоругар I-кы кыайыылаахынан буолла.

Кини Чайковский аатынан Москватааҕы Су-даарыстыбаннай муусука консерваториятын научнай композиторскай факультетын төрдүс куурутугар ситиһинилээхтик үөрэнэр.

Бу улахан куонкуруска Гран-при хаһаайы-нынан Казахскай национальнай ускуустуба уни-верситетын устудьуона Малика Багытжанова ааттаныытын сэргэ талба талааннаахтар ортоло-ругар I-кы бириэмийэни ылбыт биир дойдугаах ыччаппыт Никифор Яковлев Фархад Бахтияри-ны уонна Жиганов аатынан Казанскай судаа-рыстыбаннай консерватория выпускнича-та Лилия Искханованы кытта тэҥнэ үлэстиигэ, II-с бириэ- мийэниэн Кытайтан Гао Ицзин, Аглия Севастьянова уонна Еревантан Леон Погосян наҕараа- даланыылары биһизкэ, чурапчыларга -үрдүк үөрүүлээх сонун.

Буруйу оноруу бэлэстэнэр

Полиция сводкатынан ааспыт нэдиэлэҕэ 32 иһитиннэри кирибит. Дьон микроаймтан харчы ылан баран төлөөбөтөрүн, дьыада-уок-ка айдаарсыы, дьон эчэйиитэ оҥоруунан иһи-тиннэрдилэр. 2 киһи өлүгэ көстүбүтүн, экспертиза түмүгүнэн криминал суоҕа быһаарыллына.

ГАИ 302 массовый бэрэбэркэлээбитит-тэн 4 арыгы испит туруктаах, 3 бырааба суох суоппардар боротукулланылар. ГАИ сотруд-никтара түүн биир пакет наркотик тутуурдаах хаама сылдаар Таатта киһитин туттулар.

Саас кэлэн, оҕолор матасын кыллаах тахсал-лара үксээтэ, онон төрөппүттэр элпитинэни су-гэллэрин санааллар.

Таатта-Чурапчы доҕордоһуута сер- гүтүлүнэ

Бу күнүргэ Чурапчы улуунун дэлэгээссийэ-тэ ыаллы сытар Таатта улуутугар доҕордоһуу көрсүһүүгэ ыгырыллан, ыалдыттыы бара сы-рытта.

Икки улуус үлэһиттэрэ улуустар быысаһы-ларыгар көрсөн, бастатаң кыраныыссаны ыраастааһын-га субуотунуугу тэрийдилэр. Салгыы Ытык Күөлгэ туһааннаах үлэ хайыска-рынан уопут атастаһыта буолла уонна биригэ үлэлэһиигэ себүлэнэ түһэристилэр.

Себүлэн биир хайыскатынэн 2025 сылга буо-луохтаах “Манаары ооннууларыгар” субуо-тунууктарга, эбийиэктэр тутулууларыгар кемелелүү кириэ.

Салгыы, күн иккис аңаарыгар табаарыстын көрсүһүү ытылынна. Пневматическай бин-тизпиктэнэн Ытыыга, дартска, корзинаҕа мэлчи-ги бырабыыга уонна көрдөөх старка күрэхтэ-тилэр.

Күрэхтэһии түмүгүнэн Чурапчы-Таатта доҕордоһуута кыайда. Бу икки улуус үлэһэ: мул-туур, спорт эйгэтигэр оҥоруу үлэ бары хайыска-тыгар хардарыта биригэ үлэлэһин, үтүө үгэһэ салҕанан ытылла турарыгар баҕарабыт.

Өрөспүүбүлүкэ сонуннара

«Бочуоттаах настаабынньык» диэн судаарыстыбаннай наҕараада олохтонно

Ил Дархан сородаһынан өрөспүүбүлүкэ «Бочуоттаах настаабынньык» диэн судаарыстыбаннай наҕараада олохтонно. Манньык бэлиэни хас да көлүөнэ эдэр үлэһиттэри идэлэрин баһылылларыгар үөрэппит-таһыйбыт, бэйэтин билиитит-тэн-көрүүтүн үлэстэбит, уопастыбаннай олоххо көхтөөх буолууларыгар көмөлөспүт, киһи быһымынан ситэн-хотон тахсалларыгар олук уурсубут уопуттаах үлэһиктэ туттарыахтара.

Байыаннай дьайыыга снайпердары бэлэмнээһин боппуруостара көрүлүннэ

Айсен Николаев Арассыыйа Дьоруойа, «Сулус» үөрэтэр-эрчийэр киһи салайааччыта Александр Колесов кытта көрсүһүүтүгэр байыаннай дьайыыга снайпердары бэлэмнээһин боппуруостарын көрдө. Ыраагы ытыыга дьарыктыыр полигонга суол-иис, куттала суох сирдэри быһаарыы боппуруостарыгар тохтоотулар. Ил Дархан «Сулус» киһи уопсай кыайыыны чугаһатарга улахан кылааты киллэрэрин бэлиэтэстэ. Киһи үлэһиттэре командировкаларга байыаннай дьайыытан чугас сиргэ тиийэн, байыастары үөрэтинни ыталлар. Санаттахха, олунньуга «Сулус» полигонга Сэбиэскэй Союус Дьоруойа Федор Охлопков көрүһүгэр ыраагы ытыыга дойду үрдүнэн бастагы турнир буолбута.

Ыччаты байыаннай- спортивной бэлэмнэниигэ уонна патриоттуу тыынга иитэллэр

Ил Дархан Ыччаты байыаннай-спортивной бэлэмнэниигэ уонна патриоттуу тыынга иитиигэ «Буойун» киһи эрэг-иэннээри салаастын салайааччыта, норуот дьокутаата Василий Егоровтыын ырыттылар. Айсен Николаев бу кинигэ Дьокхускай куорат ыччатын эрэ буолбакка, өрөспүүбүлүкэ бары улуустарыттан баҕалаах үөрэнээччилэри түмэн, дьарыктыырга соруудахтаата. Киһи муус устар 15 күнүгэр аһыллыаһыттан бастаах курсааннар үөрөдү аһаллар. Кинилэри анал бэлэм ааспыт 20 инструктор эрчийэр. Курсааннар «огневой», «тактической» уонна «инженерной» бэлэм аһаллар, сибээһи тэрийэргэ, пилота суох көтөр аппараатынан туһанарга үөрэнэллэр. Сайынны кэмгэ киһи иһинэн байыаннай-технической лааҕыр аһыллан үлэлиэ. Үөрэтэр-дьярыктыыр бырагыраама Арассыыйа сөбүлүннүлөөх күүстэригэр сулууспалы барарга бэлэмнээр ыччаттарга уонна 14 саастарыттан үөһэ саастаах оскуола оҕолоругар туһуланар.

Урбаан эйгэтин сүрүннүүр сокуон бырайыагын дьүүлэһиэхтэрэ

Айсен Николаев Ил Дархан урбааны сүрүннүүр сөбүст бэрэсэдэтэлин салаастын салайааччытын Ирина Котенкову кытта урбаан быһаас уорганнарын кытта ачыгы уонна орто бизнескэ кыһалжаларын быһаарыыга биһигэ үлэстэһиннэрин боппуруостарын дьүүлэстилэр. Бары улуустарга урбааны сүрүннүүр сөбүсттэр үлэлэрин бэрэздэргэ биһигэ буолуохтаах, сөбүстэ урбаанньыт салайаахтаах, сөбүстэ састаабыгар сүрүн икэстэни урбаанньыттар ылыахтаахтар уонна быһаас уорганнарын бэрэстэбинтэлэргэ 25%-тан албах буолуо суохтаахтар. Айсен Николаев Урбааны сүрүннүүр сөбүсткэ ыам ыйыгар өрөспүүбүлүкэ урбаан уонна туризм сайдыытын бырагырааматын олоххо киллэрини, урбаан эйгэтин сүрүннүүр сокуон бырайыагын дьүүлэһэргэ соруудахтаата.

СӨ Ил Дарханын уонна бырабыыталыстыбатын
прессе-сулууспата.

Эбэрдэ!

Ытыктабыллаах Саха сириг олохтоохторо!

Саха өрөспүүбүлүкэтин салаастын уонна тус бэйэм ааппыттан Улуу Кыайы күнүнэн эбэрдэлиһин!

Биһиги дойдубутугар сэрии иэдээнэ ылы барытын таарыйбыта. Саха сириттэн Аҕа дойду Улуу сэриитигэр 62 тыһыынча киһи барбыта, олортон үгүстэрэ кырыктаах оҥоһуу кытта кыргыһы хонуутугар дьоруойдуу охтубута. Саха сириг тыһыынчанан олохтооһо – аҕа көлүөнэ дьон, оҕолор, дьахталлар тыылга көмүс колоһуннэрин топон, үгүс сыраларын ууран Кыайыыны уһансыбытара.

Ныэмэс халабырдыттарын утары сэриигэ төһө да сору-муҕу, өлүүнү-сүтүүнү көрүстэр, өстөөх иннигэр сөһүргэстэбэтэх, кырыктаах кыргыһыыга кыайбыт, нацизмы үлүрүппүт, эйэлээх халлааны бэлэхтэбэт аҕа көлүөнэ дьон иннигэр сүгүрүйэбит. Улуу норуоттук кыайыытыгар хас биһирдиги ытыктабылы кэрэһилиир күмнүт. Үйэлэргэ өлбөдүйбөт сомоҕолоһуугут. Аҕа дойдуга тапталгыт иһин махтаһыт.

Хас эмэ уонунан сыллар ааспыттарын кэнииттэн биһиги дойдубут көңүлү уонна кырдьыгы туруулаһарга күһэллиннэ. Кыайыыны аҕалыт көлүөнэ сыдыааннара анал байыаннай дьайыы ыстыллар сиригэр Украина неонацистарыттан Ийэ дойду көмүскүү ытык изэстэрин төлөрөллөр. Оччотооҕу Аҕа дойду Улуу сэриитин сылларыгар курдук биһиги буойуннарбыт хорсун быһыылары Ийэ дойдуга тапталынан угуттанар.

Улуу Кыайы устуруйатыгар ааттара көмүс буукубанан суруллубут Сэбиэскэй Союус Дьоруойдара. Аҕа дойду Улуу сэриитин бары кыттылаахтара – биһиги албан ааппыт. Россия Федерациятын Дьоруойдара, «бүтүлэригэр кэрэстэригэр бэринилээх, аҕаларбыт, эйэлэригэр кыайыларын үксэтэр буойуннарбыт – биһиги киһи туттуубут. Биһиги хорсун буойуннарбытынан, анал байыаннай дьайыы хас биһирдиги кыттылааһынан мунгура суох киһи туттабыт. Биһиги дьыалабыт кырдьыктаах, биһиги булгуччу кыайыахпыт!

Бүгүн биһиги сэрии төлөөнүттан эргиллэбэтэх буойуннарбытын сүгүрүйэ ахтабыт, кыайыыны уһансыбыт бэтэрээннэригэр барҕа махтал тыллартан элбэти. Эһигини кытта биһир кэмгэ олорор биһиэхэ үрдүк дьол!

Сэрии уонна тыыл бэтэрээннэригэр, сэрии оҕолоругар ураты ыһыманнаахпыт. Өйөбүл дьаһалларын өрүү түпсарабыт. Саха сиригэр Улуу Кыайы күнүнэн гражданныр туспа категорияларыгар – Аҕа дойду Улуу сэриитин кыттылаахтарыгар, «Жителю

блокадного Ленинграда» бэлиэни наҕараадалааһыт дьонго, Аҕа дойду Улуу сэриитин өлбүт инбэлииттэрин уонна кыттылаахтарын оҕдооболоругар, Аан дойду иккис сэриитин кэмигэр фашистар уонна кинилэр союзниктара тэрийбит концентрационнай лааҕырдарыгар, геттоларыгар хаайылыбыт сокуоннай саастарын ситэ илик оччотооҕу оҕолорго, тыыл бэтэрээннэригэр социальнай төлөбүр оҥоһуллан саҕаланна. 2024 сылтан Аҕа дойду Улуу сэриитин оҕолоругар Кыайы күнүгэр анаан сыл ахсын харчынан төлөбүр оҥоһуллубута. Бу харчыны 12 тыһыынчаттан тахса киһи ылыада, эргийиэн бүддьүөттүттан 49 мөл. тахса солкуобай көрүлүннэ. 2025 сылга Кыайы 80 сылын көрсө бу төлөбүр биллэ улааттаада.

Күндү Саха сириг олохтоохторо!

Бу ытык күнүнэн эбэрдэлиһин! Эйэни, этэнигэ буолууну, кытаанах доруобуйаны, дьолу баҕарабын!

Аҕа дойду дьоруойдарын ааттара үйэлэргэ умнууллубатын! Улуу дойдубут үүнэ-сайда турдун! Ким да умнууллубат, туох да умнууллубат!

Улуу Кыайы күнүнэн!

Айсен Николаев,
Саха өрөспүүбүлүкэтин
Ил Дархана.

Ытыктабыллаах бэтэрээннэр, тыыл үлэһиттэрэ, сэрии сылларын оҕолоро!

Кыайы күнүнэн улуус салаастын уонна тус бэйэм ааппыттан ис сүрэхпиттэн истинник эбэрдэлиһин!

Бу күн киһи аймах устуруйатыгар саамай улахан хаан тохтуулаах сэриини өрөгөйдөөхтүк түмүктэбэт ытык күн быһымын биһиги дойдубутугар үйэлэргэ бэлиэтэнэ туруоҕа. Биһиэхэ бу – фашизмы, нацизмы утары уоттаах сэриигэ сырдык тыыннара быстыбыт салаасттары кэрэстэһин, кыргыһы хонуутугар дьоруойдуу охсуспут уонна тыылга бэйэлэрин умнан туран үлэстэбит дьоммутунан киһи туттуу, кинилэргэ үрдүк махтаныы күнэ. Аныгы кэмгэ фашизм, нацизм көрдүгэннээн сытан күөрэйбит кэмигэр ону суох оҥорор туһугар улууспут уола хаан буойуттара байыаннай дьайыы дойду хэскилин туруулаһан чикэстээхтик кинирэ сылдьыларынан, Сахабыт сириттэн сэттэ Россия Геройун тутунан

да кэмнэмэт хорсун быһыыларынан киһи туттабыт, махтаһабыт! Биһиги кинилэрдийн биһиргэбит, тыылатан көмө, ойбул уҕараабат!

Чурапчыттан сэриигэ 2170 киһи ыгырыллыбыта. Мантан барбыт 36 салаат Берлини ылыыга кыттыбыта, 72 эппиэһир салаасттары кимэн киниргэ киллэрбиттэрэ. Фашистары утары сэриигэ эр санааны уонна хорсун быһыыны көрдөрбүт 130 биһиги дойдубутугар бэйө-буй уордьяннарыннан, 165 мэтээлинэн наҕараадалааһыттар. Оттон 975 киһи сэрии төлөөнүттан дойдубутугар эргиллэбэтэхтэрэ... «Чурапчы алдьархайынан» ааттаммыт Аҕа дойду Улуу сэриитин сылларыгар Чурапчы 41 колхуоһун Саха сириг хотугу үс улуустарыгар, Өлүөнэ эбэ төрдүгэр күүс өттүнэн көбөрүү - биһиги улууспут өспөт сырдык бааһа. Кинилэри кэрэстэһинбит, санымыт, сүгүрүйэбит!

Хомойуох иһин, биһиги биһиги улууспутугар ол уоттаах сэрии биһиги да кыттылааҕа хаалбата... Кыайыыны уһансыбыт бука бары дьоммутугар биһиги иэспит – хас биһирдиги сэрии кыттылааһын сырдык аатын үйэгитин, үлэ фронун бэтэрээннэргэ истигэ болдомтобутун ууруу, кинилэр олохторо нус-хас, дьолун буоларыгар кыһаныы.

Күндү биһиги дойдубутугарбыт хорсун быһыыларыгар сүгүрүйэбит, үрдүк ситиһиннэригэр тэннэһэргэ, үтүө үгэстэрин эрэллээхтик салгыырга дуулуһабыт. Улууспут бары олохтоохторугар кытаанах доруобуйаны, үбүн олоҕу, эйэни уонна этэнигэ буолууну баҕарабын!

Кыайы бырааһынньагынан, күндү дойдубут!

Степан Саргыдаев,
Чурапчы улуусун
байылыыга.

“Үлэ киһитэ” бириэмийэ кыайыылаахтарынан ааттаннылар

Үлэ чулуулара. СӨ Ил Дархана олохтообут «Үлэ киһитэ» бириэмийэнэн биһиги улууспуттан үс бастыг үлэһит наһараадаланна.

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

СӨ Ил Дархана Айсен Николаев Үлэ сылынан олохтообут «Үлэ киһитэ» бириэмийэтигэр талыы үс түһүмэҥин түмүгүнэн өрөспүүбүлүкэ 50 бастыг үлэһит дьонно билиинэ. Ол түһүмэн СӨ үлэҥэ уонна социальнай сайдыыга министиэриэ Елена Волкова брифингэ иһитиннэрдэ.

“Бастыггар талыыга өрөспүүбүлүкэттэн 250 үлэ кэлэктиибэ бэйэлэрин үлэһиттэрин киллэрдилэр. Кинилэр ортолоругар араас идэлээх дьон бааллар: туоктардар, сыбаарсыктар, тыа хаһаайыстыбатын үлэһиттэрэ, үөрэх уонна мэдиссиинэ, социальнай эйгэ үлэһиттэрэ уо.д.а. Кинилэр хас биридирээтэ түс идэлэригэр бэриниһээхтэр уонна айымньылаахтар, үлэҥэ үрдүк көрдөрүүлээхтэр, атыттарга үйүһааччы буолаллар, үлэҥэ санга идэйдээлэри киллэрэллэр итиннэ тэнэ, биллэн турар, үрдүк идэтигэр таһымы көрдөрөллөр”, — диэн министиэр бэлэстэтэ.

Үгэс быһымынан, Саха сиригэр 50 бастыг үлэһиттэрин чиэстээһин муус устар ый бүтүүтүгэр, Үлэ уонна Күөх Маай бырааһынньыгын иһинэ ытыллар.

“Үлэ киһитэ” бириэмийэ кэмэйдэ — 300 тыһ. солкуобай. Бу бириэмийэни Саха сиригэр өр сылларга олохтообут дьон, саастарыттан уонна ыстаастарыттан тутулуга суох, ылар кыахтаахтар. Сүрүн ирдэбиллэрин, үлэһит сыл түмүгүнэн үлэҥэ үрдүк көрдөрүүлээх, айымньылаах, идэйдээх, санганы киллэрэр, уопуттаах, эдэр исписэлиһтэргэ наһаабынньык быһымынан көмөлөһөр буолуохтаах.

Чурапчы улуусугар өйдөрүн-санааларын, билиилэрин-көрүүлэрин ууран, улуус, өрөспүүбүлүкэ сайдыытыгар сүнгэн кылааттаах үлэһит өрө туттут үгүс дьон олохтор.

Мария Иустиновна
Хютанова

Буойун-учуутал Степан Макаров аатынан Чурапчытаагы гимназия үрдүк категориялаах физикача учуутала Мария Иустиновна туһунан кини үгүс

ТОРЖЕСТВЕННАЯ ЦЕРЕМОНИЯ
ВРУЧЕНИЯ ПРЕМИИ ГЛАВЫ
РЕСПУБЛИКИ САХА (ЯКУТИЯ)
ЧЕЛОВЕК ТРУДА

суруйуон сөп. Үрдүк квалификациялаах, өрүү иһинки күөһүгэ сылдьар баай уопуттаах, мэлдьи сапаттан-санганы айа-тута сылдьар улууспут биригэр туттар педагога буолар. Итиннэ таһынан кини улуус, өрөспүүбүлүкэ учууталларыгар, үөрэнээччилэри научнай-чинчийэр үлэҥэ смьһарыы тизмэтигэр методическай үлэһит күүскэ тэрийэр.

Гимназияла 27 сыл үлэһиттэрин тухары, Мария Иустиновна быһааччы салалтатынан үрдүк таһымнаах 240 научнай-чинчийэр дакылаат сурулунна. Ол иһиттэн 45 үөрэнээччи норуоттар икки ардыларынаагы научнай куонкурустарга уонна кэмпириэһисийэлэргэ, Бүтүн Араассыйатаагы улахан күрэхтэргэ лауреат уонна призёр аатын ылары ситистилэр. 90-ча үөрэнээччи өрөспүүбүлүкэтээҥи “Иһинкигэ харды” НПК мунууур кыйыылаахтарынан, призёрдарынан буоллулар.

Үөрэнээччилэр научнай-чинчийэр үлэҥэ кыттыыларыгар үрдүкү көрдөрүүтүн иһин, “Зиминнэр Династияларын” Пуондата физика уонна математика учууталларыгар олохтообут Бүтүн Араассыйатаагы куонкурус “Эдэр учуонайдар наһаабынньыктара” номинация түөрт төгүллээх кыйыылааа, өр сыллаах энкилэ суох үлэһит иһин, Дойду Бэрэсидьиэнин Бочуотунай грамотатынан наһараадаламмыта, 2006 сылга “Бастыг учуутал”, РСФСР норуот үөрэхтээһинин туйгуна, “СӨ учууталлар учууталлара” бэлэ хаһаайына, РФ Үтүөлээх учуутала, 2023 сыллаахха Саха сиригэр бастагы Бэрэсидьиэнэ Михаил Николаев аатынан “Билигинэн кыйыһан” истипиэһиндэ кыйыһылааа Мария Иустиновна Хютанова чахчы да идэтигэр бастыг холобур буоларын толору туоһулууллар. Маһымы үтүөкүннээх үлэһит киһини үөрэнээччилэрэ, кэллигэлэрэ, төрөппүттэр улаханньык ытыктыыллар, кини тутталлар.

Петр Дмитриевич Попов

Кини туһунан үгүскүт иститбэтэр буолуо. Кини — Хатылы иһилиһигиттэн төрүттээх. Ленинград уобалаһыгар электро-механигынан, электригынан, силиэһэринэн 13 сылтан орду кэмгэ үлэһиттэ. Петр Дмитриевич билигин үлэһит уопсай ыстааһа 43 сыл 7 ыйга тэннэстэ. Төрөөбүт-үөскээбит, ахтылганнаах Сахатын сиригэр 1993 сыллаахха төһөн кэлэн, электромонтерунан аһаһан үлэһиттэринэн барбыта. Үрдүкү кылаастаах исписэлиһс олох-дьаһах хомунаалынай хаһаайыстыбатын салаатыгар үлэһиттэ нөмнүө 29-с сылыгар барда. Кини билигин улууска эрэ буолбакка, бүтүн өрөспүүбүлүкэ үрдүнэн үлэһит эйгэтигэр бастыг маастарынан биллэр. Сайын айы биригээдэлэри хомуйан, кэлэр оттук сезонугар хомунаайдары өрөмүөннүүлэр, ону таһынан санга хомунаайдар тутууларыгар эмиз көхтөөхтүк кытталлар. Кини быһааччы кыттыгынан улууспут үгүс хомунаайдарга тутуулан үлэҥэ киирдилэр. Ысымыт дьыалатыгар олус эппистинэстээх, дириг билилээх-көрүүлээх исписэлиһи, көрдөһүү бэрээдэгинэн, өр кэмгэ Олоон, Булуң, Орто Халыма оройуоннарыгар командировкага мыта сылдьыбытара. Петр Дмитриевич онно даһаны бэйэтин бастыг үлэһит быһымынан көрдөрбүтэ, кыйтарбатах үлэһит сонно быһааран, олоххо киллэрэн, Хоту

дойду дьонун дириг махталын ылбыта. Петр Попов үлэһит кэмигэр, кини көрөр-истэр хомунаайдарыгар бириг да олох тохтоон хаалбакка, кыйыны эргиччи үлэһиттэр. Кини салалтатынан итиннэ үлэҥэ таптаһан эдэр үлэһиттэри ОДХХ уустук үлэһиттэр уһууар-такайар, билилэрин, уопуттарын хаһаар. Төрөөбүт өрөспүүбүлүкэтэ сайдарыгар өр сыллаах таһаарылаах үлэҥэ сыһаһанан, элбэх судаарыстыбаннай наһараадалары тулпута. Ону таһынан, кини 2007 сылтан РФ Бочуоттаах донора, РФ Үлэ бэтэрээнэ (2015 сыл), СӨ ОДХХ Үлэ бэтэрээнэ (2016 сыл), 2017 сыллаахха СӨ Ил Дархана илии баттааһыннаах Бочуотунай грамотатын итиннэ “СӨ энергетикатын уонна ОДХХ сыйдытыгар өгөтүн иһин” түөскэ аһыһыллар Бочуотунай бэлэһин ылбыта.

Николай Николаевич
Кычкин-II

Өрөспүүбүлүкэҥэ спорт эйгэтигэр Николай Николаевич II-и билбэт киһи, бука, суола буолуо. 1997 сыллаахха 1-кы нүөмэрдээх Дьокхуускайдаагы педагогическай училище Чурапчытаагы филиалын “Физкультура учуутала уонна дуобакка тирэһнээр” идэтигэр үөрэммит устудьуон уол тутта Максим Аммосов аатынан СГУ-гар кэтэхтэн үөрэнэн, “Социальный педагог, игротехнолог” идэни баһылаа-

быта. Салгыы 2004 сыллаахха Москва куоракка Араассыйа Академиятын аспирантуратын кэтэхтэн ситиһинилээхтик үөрэнэн бүтэрбитэ. Дуобакка РФ спордун маастара (1993), билигин педагогическай уопсай ыстааһа 32 сылга тэннэстэ.

Николай Николаевич II туһунан биригэ үлэһит кэллигэлэрэ үчүгэй эрэ өттүгүн сыһаһыһыллар. Кини — улахан дьобурдаах, үрдүк култууралаах, үлэһиттэр бэриниһээх, үөрэнээччилэр ытыктыыр педагогга буолар.

Николай дуобакка тирэһнээрдээбитин тухары, 5 грое-смейстеры иһтэн таһаарда: Матрена Ноговицынаны, Айыһа Собакинаны, Николай Гуляевы, Ксения Нахованы, Наталия Шестакованы, Сэттэ норуоттар икки ардыларынаагы спорт маастардара, 11 ФМЖД спордун маастара, 9 Араассыйа спордун маастара, 150-тан таһа нуучча уонна сүүс харахтаах дуобакка РФ спордун маастардарыгар хандыдааттары уһуйда.

Кини сүрүн үлэһит таһынан, 20 научнай ыстатыһа, алта кинигэ ааптара: “Водянский оонньуута” (2003 сыл), “Мир шашечных комбинаций” (2005 сыл), “Сүүс харахтаах дуобат акылаата” (2009 сыл), “Оонньуу ортоото, Кини балаһаһыһылар” (2020 сыл), “Оонньуу ортоото, Кини утары оонньуулар” (2020 сыл), “Оонньуу ортоото, Классическай балаһаһыһыны хайдах оонньуохха сөбүт?” (2020 сыл). Итиннэ таһынан кини бириг үөрэтэр бырагырааматын СӨ спордун министиэриһтибэтэ биһэргэтэн турардаах. Николай спорт бириг бастыг көрдүлээччитин быһымынан, Дмитрий Коркин аатынан ыспартыһынай “Албан аат” мусуойун сайыннара уонна матырыаалдарынан байытар туһугар, төрөппүттэрин, Араассыйа үтүөлээх тирэһнээрдэрин Н.Н. Кычкин-I уонна М.Н. Бырдынырова 1960-1990 сыллардаагы архып матырыаалларын, кубоктарын, мэтээллэрин барытын мусуойга анаабыта.

Олоххо-дьаһахха көхтөөх позициялаах, чөл ологу тутуһар, элбэх сирдэринэн сылдьар ыспарсымынан, айылбалынан алтыһар, элбэх уус-уран литэрэтиринэ ааһар тирэһнээр бэйэтин билилээриттэн өрүү иһитлээччилэрин кытары үлэһит.

СӨ физкультуурага уонна спортка туйгуна, РФ уонна СӨ үтүөлээх тирэһнээр, “Гражданский килбиз” бэлэ итиннэ элбэх судаарыстыбаннай наһараадалар хаһаайыннара Николай Николаевич Кычкин-II билигин Дмитрий Коркин аатынан Чурапчытаагы олимпийскай эрэллэри бэлэмниир өрөспүүбүлүкэтээҥи ыспартыһынай орто интерниээт-оскуолага үрдүкү тирэһнээр учууталынан таһаарылаахтык үлэһит-хамсы сылдьар.

Улуу Кыайыыны уруйдуубут, саргылаах сааһы айхаллыбыт!

Дьыллар уонна дьоннор. Аба дойду Улуу сэриитигэр бүтүн аан дойду үрдүнэн историческай суолталаах кыайыыны ситиспит Сэбиэскэй буойуннар, партизаннар уонна подпольщиктар, тыыл үлэһиттэрин холобура суох хорсун быһыылара норуот өйүгэр-сүрэхтэригэр үйэлэр тухары тыыннаах буолуохтун!

Сэмэн ЖЕНДРИНСКЭЙ

БЭТЭРЭЭННЭР КЭС ТЫЛЛАРА

ЭТ-ХААН ӨТТҮНЭН САЙ-ДЫҢ! Сэрии иннинээдэ сылларга бэйианнай-спортивной үлэ балаһа кэһиһик ыһыллар. Биһиги оччолорго ГТО нуор-маларын туттарыыга, оборудуона үлэтигэр значоктаахтарынан буоларга биһир саастылаахтарбытын көрүлүбүт. Бохуоттары тэрийэрбит, маневрдары ыһтарбыт. Ыһата, төрөөбүт дойдубутун көмүскүүргэ бэлэмнэнэрбит, ыраакаттары, мэллэйдэри туоруурга элбэхтик эрчиллэрбит.

Ити барыта мин 1941 сыл атырдьах ыйыттан сэрии бүтөр дээр кыргыһы инники кирбиитигэр сылдьарбар, Москва анныттан өстөөх арбаар Берлингэ тийэрбэр, рейхстаг истиэнэттэн "Минэ суох!" дээн суруйан сэриини ситиһилээхтик түмүктэһэрбэр – саллаат үһүн, эрирдээх-мускуурдаах бойбуой суолун барарбар көмөлөспүтэ.

Билингэ ыччат, урукку биһиэхэ холуйдахха, үөрээ-билиитэ киэн, култуурунай таһыма быдан үрдүк. Ити үчүгэй. Онуоха эбии киһи, наада буоллаһына, социалистическай Ийэ дойдутун өстөөхтөн көмүскүүргэ көхтөөхтүк бэлэмнэниэхтээх, чэгиэн-чэбдик, эт-хаан өттүнэн толору буһуулаах-хатыһылаах буолуохтаах.

С.Д. Флегонтов,
биэс бойбуой уордьан кавалера

ЭР САНААЛААХ, ХОРСУН БУОЛУҢ! Ленинград 900 хонук устатыгар ньэмэс талабырдыттарын сэринтин уот интин өртөтүгэр өлөрбүтэ. Куорат уота, уута, аһа суох хаалбыта. Биһир киһиэхэ сууккаа киллэр нуормата 125 грамма тийибитэ. Дьон сэниэлэрэ эстэн, хааман иһэн өхтөн түһэллэрэ...

Ол да буоллар, куорат дьоруойдуу охсуспут. Фабрикаларга, собуоттарга үлэһин, оборудуона линияһин хасыһа, баррикадалары тутуһа, атаар турар кыахтаах киһи барыта тахсара. Биһиги, саха ыччаттара, үс өрөөлүүсүөй биһигини, интернациональнай доҕордоһуу киһини, улуу Ленин куоратын өлөр-тиллэр дьылдата быһаарылларга кыттыһы ыһыппытынан, киэн туттабыт.

Ленинград олохтоохторо Ийэ дойдуларыгар, төрөөбүт-үөскээбит куораттарыгар дириг тапталлара, хааннаах өстөөхү урускаллыырга бөдө эрэллэрэ, ханнык да ыардартан толлубат эр саналара кыайыыга кынаттыра. Аччык, тон куорат олохтоохторо, киһини оборудуналааччылар собуур хорсун быһыылара фашизмы утары охсуһааччыларга үтүө холобурунан буолбута.

Кэнээскэ ыччат ленинградцтар курдук күүстээх дууһалаах, туруоруллубут соругу ситиһэргэ улахан дьулуурдаах буоларга интилиһтээх.

А.Т. Старостина,
Ленинград кыттылааһа.

КЫРГЫТТАР, ТИЭХИ-НЫКЭНИ БАҢЫЛААҢ! "Лоп курдук 40 сыллааһыта Ытык Куөлгэ аһыллыбыт кууруһу бүтэрэн, тыраактар көлөлөнөн "Миропов бөлөҕө" дээн колхуоска сээскы ыһыыга үлэһик сылдьар кэмим этэ", - дээн Карпова ахтыбыттааһа.

Оччотооһуга "Интер" (ХТЗ), ЧТЗ тыраактарда саҥа олоҕу тутар саха дьадаҕытыгар сүдү күүһүнэн буолаллара. Ол эрэри бүтүгү түпсээдэй оҥоруулаах, кырдык да, модун күүстээх, үлэһиттэргэ олус үчүгэй уонна

дэгиттэр холбоһор тизхины-кэлээх тыраактардарга хаан да тийибит эбиттэрэ чуолкай. Биһиги ону толору кыаһынан туһанарга дьулуһарбыт. Онук да буолан, куоталаһы инники күөнүгэр тахсарбыт.

Сэрин суостаах-суодаллаах, ыар сылларыгар фронтка барбыт убайдарбытын, адаларбытын солбуйан, өрөйүүн 70-тан тахса кыргыттар механизатор идэлэммиттэр. Сири оноробут, бурдугу ыһарбыт, комбайн штурвалын тутарбыт. Сэрии фронттарыгар сылдьар дьоммутун суохтаппатахпыт, кыайыыны дьаныардаахтык уһансыбыппыт.

Аны кэлэн, тырахтарыыс, комбайнер эбэтэр суоппар буоларга кыргыттар биллэн турар, дьулуспаттар. Механизатор идэлэнэн дойду киһи уобалаһарын кыргыттарга үлэһэ хорсун быһыы холобурун көрдөрөллөрө иһиллэрэ. Биһиги да кыргыттарбыт киһилэртэн туох итэҕэстээх буолуохтарай? Хаалсыбаттарыгар, тизхиныкэни баһылылларыгар ыһырабын.

С.Н. Карпова,
өрөйүүн бастакы
тырахтарыһа.

"КИМ ДОБОРДООХ – ОЛ ДЬОЛЛООХ" Бары бэркэ таптыыр ырыабыт ити тыллаларын дириг ис хоһоонун мин, саха киһитэ, уот сэрии толоонугар, кыр өстөөхтүүн хабыр хапсыһы күнэригэр билбитим. Сэбиэскэй Ийэ дойдубут көмүскэлигэр киһиэхэ олорор бары норуоттар уолаттара уонна кыргыттар биһир ньыгыл кэжээннэ турумуспут.

Араас омукар, бэйэ-бэйэбит тылбытын билбэтэрбит даһаны, улуу убайбыт – нуучча норуотун тылыннан өйдөөр этибит. Ыраах Саха сирин алааһын, онно олорор дьонум-сэргэм дьолун Ильямень күөл таһыгар көмүскэспитим. Чыылаһай күннээх Орто Азия өрөспүүбүлүкэлэрин, чэгиһээр Кавказ, Украина истиилэрин уолаттарынын Сояруулуу-арҕаһы туһаайыыга Ийэ дойдубут туһугар

биһир идэлээх кэргэн мал оҕоло-ро буолан, убай-быраат курдук санаһан, сарын санныбытыттан өйөөһүн охсуспуппут.

Ааспыт сэрии ыар кэмнэригэр өссө бөдөргөбүт, сайдыбыт биһиги Сэбиэскэй Сойууспут норуоттарын тулхайдыбат доҕордоһуутун улуу знамятын үүнэр көлүөнэ өссө үрдүктүк тутарыгар баһарабын.

А.Н. Дьячковскай,
сэрии инбэллнэтэ.

КЫАЙЫҢА КЫНАТТААБЫТ ЫРЫЛАР

Аан дойду устуоруйатыгар хаан да буолбатах хаан тохтуулаах Улуу сэриигэ Сэбиэскэй норуоту фронтка уонна тыылга кытаанахтары кыайарга, биһир сомоҕо буоларга ыһыраар, кыайыыга кынаттыыр маассабай ырыалар наада буолбуттара.

Москва араадыһыта 1941 сыл, басыһын 22 күнүгэр фашистскай Германия биһиги дойдубуту өмүтүннэрэн сэриинэн саба түспүтүн туһунан биллэрэрин кытта, ол күн бэйиэт Лебедев-Кумач эрдээксийээ "Ытык сэрии" дээн ырыа тылын адалан биэрбитэ. Икки хонугунан композитор А.В. Александров бу ырыа муусукатын суруйбута уонна Сэбиэскэй армия ырыатын, үгүкүүтүн Кыһыл знамялаах ансаамбылга репетицияла биэрбитэ. "Ытык сэрии" аан бастаан сэрии садаламмытын бэһис күнүгэр Москвада "Белорусская" вокзалга илээх олохторун айматан, харахтара уунан туолан, хаанымсах өстөөххө абаран, сымыһахтары быһа ытыран турбут тыһыынчанан ахсааннаах фронтка барааччылар уонна киһилэр атаарааччылар өртөлөрүгэр ыйыргыбитэ. Ырыа өрөөлүүсүөй до-зукун, философскай афоризм курдук судургу уонна муударай тыллара сэрии сылларыгар "музыкальнай эмблеманан" буолбута.

Сэрии үһүс-төрдүс күннэрин иһигэр собоһох Москвада сүүсчээкэ тийэр ырыалар айыллыбыттара. Күн туллар, күһнэ бастар сэрии мүчүрүгүннээх күнэригэр саллааттар, мотуруостар, эпписирдэр, бартыһааннар-уонна тыыл үлэһиттэрэ сыһылаһыга, байыаннай үөрэххэ, бохуокка сылдьан уостан түспэтэх норуот ырыата буолбут айымньылар суруйталаабыттара. Бэйиэттэр А. Сурков, А. Твардовскай, К. Симонов, Е. Долматовскай, А. Александров, И. Исаковскай у.д.а. элбэх ырыа буолар дириг

изинилээх хоһооннору өстөөх утары сытты буулдыа гынан көтүспүттэрэ.

Саллаат күннээдэ олоҕун, түбүгүн көрдөрөр, тапталлааһар, дойдутугар аһыыр лирическай ырыаларынан "На солнечной поляночке", "Соловьи", "Играй, мой баян", "В землянке", "В лесу прифронтовом", "Вася-Васелек", "До свидания, города и хаты", "Под звездами Балканскими" о.д.а. буолбуттара.

Сэрии иннинэ суруллубут "Катюшаны" ыллаабатах саллаат суога, өстөөххө саамай сал-нарыһылаах саҥа орудияларын таптыыр ырыаларын аатынан "Катюша" дээн сүрэхтээбиттэрэ. Бу ырыаны Италия уонна Франция бартыһааннара өрөгөй ырыата оҥостубуттара.

Быраатты өрөспүүбүлүкэлэр норуоттарын ырыаларын кытта биһигэ национальнай тас формалаах, социалистическай ис хоһоонноох сахалыы ырыалар дьинэрбиттэрэ. Саха тыһаатыра, тоһо да үгүс артыһын сэриигэ атаардар, Римскэй-Корсаков "Майская ночь" опереттатыттан быһа тардыылары, А. Костин "Кыталык" дээн театриализованнай кэһисэрин, "Дулюруйар Ньургун Боотур" музыкальнай драманы туруору-таабыта. Дьинэртин ырыа жанрыгар олонхоттор С. Зверев, Абрамов-Кынат, Е. Иванова, И. Бурнашев, П. Семенов, П. Ядри-хинскай, Н. Семенов элбэхтик үлэлээбиттэрэ. Аһаардас 1944 сыл 8 ыйын иһигэр Москва композитордарын көмөлөрүнэн үс сүүсчээкэ чугаһыыр музыкальнай айымньылар суруллубуттара. Бэйиэт Эллэй сэрии төрдүс күнүгэр бэйэтин умайбыт самолетунуун өстөөх таанкаларын холуоннатыгар буомба буолан түспүт Дьоруой-летчик туһунан "Капитан Гастелло", куйахтаах бойбуой тизхинык сэрииниһиттэригэр анаан "Танкистар таанканы миһэллэр", тыылга биэс киһи үлэһини үлэһин хаалбыт колхуостаах дьахтар олоҕун көрдөрөр "Өкүлүүнэ" дээн ырыалар тылларын айбыта. Эмиз ити курдук бэйиэт Чыылаһан хоту дойду сэрииниһит уолаттарын туһунан "Хайыһа-ры", интернациональнай тизмэ-рэ "Биһиги сүрэхпит", сахалар-тан бастакы Сэбиэскэй Сойуус Дьоруойугар Ф.К. Поповка анаан "Герой туһунан ырыаны" сэрии сылларыгар суруйталаабыта.

Сэрии түөрт сылларыгар айыллыбыт симфоническай уонна маассабай ырыалар куонку-рустарыгар "Саха өрөгөйдөөх марша" бастыһыгар ахсааннары-гар кириһибит уонна Москвада Кыһыл болуоссакка Кыайыы Па-раадыгар ыйыргыбитэ.

Хорсун саллаат – Уордьаннаах Сэмэн

Кэпсиэхпин баҕарабын. Алаҕарга кини бастакынан уордьаннаах эргиллибитэ. Онон тута “Уордьаннаах Сэмэн” диэн ааттаабыттара, уонна хара өлүөр диэри ити аата чингник ингмитэ.

Анна ОКОНЕШНИКОВА

Семен Николаевич Оконешиков – Сэмэннэтэр Бадьыр Мэхээлэ орто уолун Сиидэр сиэнэ, 1923 сыллаахха күһүн төрөөбүтэ (докумуонтга кирибитинэн 1922 сыл). Аҕата Оконешиков Николай Сидорович (1884 с.т.), ийэтэ Иустиния Николаевна (1891 с.т., аҕатынан араспаанньата Птицына) 1909 сыллаахха ыал буолбуттар.

Хас да оҕоттон эдьийэ Акси́ния (1917 с.т.), Сэмэн уонна балтылара Боккуойа (1924-1947 сс.), Маайа (1934-1972 сс.) орбуттар. Адам иннинээҕи Мэхээлэ диэн уол 8 сааһыгар сылдьан өлбүт, ону Ахсыай олус аһыйара. Акси́ния эрдэ Нуорабана киһитигэр Александр Афанасьевич Карповка көргөн тахсан ыал буолбут. Сэмэннэтэр оҕо сааһа кыһын Уруу Күөлүгэр, сайынын Вэс Күөлэ сайылыкка ааспытта. Борбуйун көтөбөөт, дьиз ис-тас үлэтигэр илии-атах буолан, окко-маска көмөлөһөн барбыта. Ол быһыгар, сайылык оҕолорунуун оонньоон-көрүһээн, сайынарын билбэккэ атаараллара, кыһын буор муосталаах хараҥа балаҕанга хаайтараллара. Арыый улаатыыта, булка сыстан барбыта: көчөхтүүрү, туһах нитэн куобахтыра, сох-солуура, туулуура. Онон оччо-тоогу оҕо дьонугар улахан көмө буолара. Оскуолаҕа кириэр сааһыгар ыалдьан үөрэммэккэ хаалбыта. Ол сааһа, Чыап-пара оскуолатыгар көстөөх сиргэ баран үөрэни – туһугар уустук этэ. Дьон да соҕотох уолларын наһаа күһэйбэтэхтэр быһылаах.

Сэри иннинээҕи кураан дьыллар биллэн эрдэхтэринэ, дьон утуу-субуу өлөн хаалан, (аҕата 1936 сыллаахха, ийэтэ 1938 сыллаахха, абаҕата 1940 сыллаахха), икки балтын кытта тулаайах хаалаахтаабыттар. Эдьийэ Акси́ния кыһыл оҕолоох Нуорабанаттан дьиз көрө тахсыт да, “Сардаҥа” колхуоска бэрэссэдээтэлинэн үлэлиин сылдьар көргөһүн соҕотох хаалларара, сирин уларытара табыллыбата. Онон сүбэлэһэн баран, кинини сааһын эбэн туран, Нэммэрэттэн бэйэтин курдук тулаайах кыһы Татьяна Никифоровна Борисованы (1920-1963 сс.) кытта 1940 сыллаахха холбоон, ыал оҕорбуттар. Татьяна Петр диэн оҕоргу быраатынын уонна Елена диэн кыра балтынын таһыгар Андрей Тимофеевич Ваншев-таахха эңээрдэһэн сылдьаллара үһү. 1941 сыллаахха атырдьах ыйыгар бастакы оҕолорун Спиридон төрөппүттэр. Бэйэ-бэйэлэрин бэркэ сөбүлэһэн, ытыктаһан ыал бэрдэ буолан олох оҕолорон истэхтэринэ, ийэм бы-

раата Петр сэлликтэн өлбүт. Дьонум кэпсиэллэринэн, кини сүрдээх өйдөөх, үрдүк үөрэҕи ылыах оҕо эбитэ үһү. Аны уоттаах сэри саҕаланан, дойдуну олоҕо айманыт, чурапчылары, кураан турбутунан, хоту балык булдугар көһөрүллүүтэ утаарар кытаанах дьаһал ылыллар. Бу кэмгэ эдэр ыал Нэммэрэтин, Нуорабананан оҕолор буолан көһөрүллүүтэ хабыллыбатахтара.

Семен Оконешиков сэригэ 1943 сыл сааһыгар Дьабыл нэһилиэгиттэн ыгырыллар. Үксэ бэйэтин курдук үөрэҕэ суох тыа дьонун кытта өлүүнэ Эбэни өксөйөн, сэригэ аттанар. Читаҕа кылгас кэмтэ байыаннай бэлэмнээһини аһан, арбаа фронтта утаарыллыбыттара.

Саллаат, Ийэ дойдутун көмүскээччи быһыытынан бойобуой суола Украинаттан саҕаламмыта. Бастаан, 28 нүөмэрдээх кавалерийскай депо стрелогунан, онтон 21-с гвардейскай биригээдэ пулеметчигынан, 108 отдельнай батальон саперынан, 287-с гвардейскай стрелковай полк стрелогунан сэриилэспитэ.

Үөрэҕэ суох, нууччалык биир тылы билбэт киһи төһөлөөх эрэйи, ыраахаттары керсүбүтэ буолуой? Кэмгэр оскуолаҕа үөрэммэтэҥи төһө эрэ кэмсимитэ буолла? Ол эрэри, төһө да дьонун кытта илиитинэн-атааһынан көмөлөһүннэрэн кэпсэттэр, дьон кэннигэр сыл-

дыбаттаҕа, наадатын сотору кэмсин быһаарсар буолбута. Оҕо эрдэбиттэн үлэҕэ, булка эриллэн улааппыта таайан, онуоха эбин, айылбаттан тэтиэнэх, сымса, барыга-бары дьовурдаах буолан, мэлдьи инники күөҥгэ сылдьара. Сэри иккис аҕаарыгар ыгырыллан сэриилэспит буолан, үксүн куораттары босхолоһунга сылдьыбыта, сэллээбэккэ ыйылыыр буулдья ортотунан уулуссалары быһа сүүрэн туораан, дьыттэн-дьиз-э, этээстэн-этээскэ сылдьан ытыалаһарга тийгээлэрэ. Ол быһыгар, дэриэбинэлэри, хутордары босхолууллара. Сэри аата сэри, тыһы тыһыга харбаһы ханна барыай: хоргуяа сыһы, сэри сөбө-сэбиргэлэ тийгээтэ, дьонноруттан быстан хаалан баран өстөөхтөргө ыһа мунуларынан кэтиллэ түйэн ытыалаһы, бааһырбыт доҕотторун сөсүһүү... баһаам буоллаҕа эбээт. Ону оччо-тоогу дьон мээһына-тоҕо кэпси сылдьыбаттар этэ, хам-түм бэйэтин курдук сэригэ сылдьыбыт дьону кытта көрсө түстэхтэринэ, кэпсэтэн ааһаллара.

Саха сири кыраҕый Уруу Күөлэ алаас уола Семен Оконешиков – Сэмэннэтэр сэри уотун ортотунан, Украинаттан саҕалаан, бүтүн Арбаа Европа антаарын эт атаһынан мээрэйдээбитэ. Буйун бойобуой суолун тухары төһөлөөх эрэйи, өлүүнү-сүтүүнү керсүбүтүн ким ситэн кэпсээ буоллаҕай? Кыһыл Аармыйа баймаһа Польшаны, Румынияны, Венгрияны босхолоһон Германияҕа тийбитэ. Сандомирская плацдармы, Германия улахан куораттарын: Грөфенберы, Зоммеры, Бреслау кириэппэс-куораты, Гераберг дэриэбинэни босхолоһтута. Үрдүкү Главнокомандующий махтал суруктарын, грамоталарын 1-кы Украинатааҕы фронт командующайа, Сэбиэскэй Сојуус маршала Иван Конев илии баттаһынаах ылыта. Бреслауну штурмалааһынга хорсун быһыытын иһин “Кыһыл Сулус” уордьанынан наҕараадалаһыта. Ол этэ – ыраах Саха сири үөрэҕэ суох колхуостарын хорсун быһыытын билигин туоһута. Сэри булбутун да кэнниттэн илинги уонна арбааны Германия кыраныһасатыгар 1946 сыл бүтүөр диэри сулуспаалаабыта.

Бастаан утаа, сурук суруйар, ханна баарын да биллэрэр кыага суолуттан наһаа эрэй-дэммитэ, санаата хаайтарбыта, тууйуллубута ханна барыай? Ону, хата, хамандыра өйдөөн көрөн, ыйыталаһан, бастакы сургун суруйан биэрбитин олус махтана ахтара. Ийэм ол сурук кэлбэтэҕэ буоллар, хантан билиэ этэй – саллаата ханна тийбитин, ханнык полевой почталааһын? Сэри тигэх сылларыгар

Сэмэн нууччалык өйдүүр, наадатын холкутук быһаарсар буолбута. Эрэй үөрэтэн, бэйэтэ тыл быһааһын да буоллар, сахалык-нууччалык былаан суруйара, дойдутуттан сурук туттаһына, үөрэрэ, сүрөҕэ сылаанныйара. Ийэм кэм аҕыйах кылаас үөрэхтээх буолан, үчүгэйдик суруйара. Адам суруга кэллээгинэ, үөрэхтээх эрэ барыта ааҕара – сороҕун сэрийэн, сороҕун тыһын тамаһыттан сирдэтэн. Санааҕа-онооҕо ыллара сылдьар киһиэхэ сурук туоһа кэллээгинэ, “тыһыннаах эбит, эргиллэн кэллэ” диэн дэлээххэ үөрүүлээҕэ буолуой? Эрэл кыһаа кыһа, санаа бөөһүсүтү түйэр буоллаҕа! Адам сэригиттэн илдьэ кэлбит блокнотугар ийэм адырыһа хос-хос суруллубут уонна сэри кэнниттэн табарыстарын адырыстара бааллар. Сэригэ биригэ сылдьыбыт дьонно бары араас дойдуттан сылдьаллара: уйгуур Джапаров Аевт, таджик Восидов, И. Муроз, Подольскайтан Лысаков Иван Аксенович, Ростовскай уобаластан Урлицкай Андрей Тимофеевич, Курскай уобаластан Шевелев Ф.С. Хорькекай уобаластан Восидов Константин Дмитриевич, армян Фарсян Амайак, Волыньскай уобаластан Десник П.К.

Дойдугар уһунукутаах айаны айаннаан, 1947 сыл саҕатыгар “Кыһыл Сулус” уордьаннаах, “Германияны кыһыны иһин” мэтээллээх, “Гвардеец” уонна “Туйгун сапер” бэлиэ-лэрдээх эргиллибитэ. Саамай тыһыны ыйдарга төһө өр айаннаан дойдутун булбутун туһунан кэпсээн да буолбат этэ. Кэргэнигэр, оҕотугар тыһыннаах эргиллибит үөрүүтүгэр, сэри бары ыраахатара умнулууннахтара. Алаҕарга кини бастакынан уордьаннаах эргиллибитэ. Онон тута “Уордьаннаах Сэмэн” диэн ааттаабыттара, уонна хара өлүөр диэри ити аата чингник ингмитэ. Адам улаханник бааһырбаттар да, олус улаханник контузияламмыт этэ. Хорсун саллаат, төһүү үлэһит Сэмэн Оконешиков, синиэлэн да устубакка, тута колхуоһугар үлэлиин кирибитэ. Кыһын кадровай булчутунан, сайынын оҕуруот аһын үүннэрээччинэн хара өлүөр диэри үлэлээбитэ.

Сылын ахсын былаанын аһара толорор буолан, оройуон, өрөспүүбүлүкэ үрдүкү салалталарыттан элбэх Боцуотунай грамоталарынан, Махтал суруктарынан бэ-

лиэтэммитэ. Сыл аайы, күһүн эрэ буоллар, илин, таптыыр-ахтар Лампаарыкытын тула, сүүһүнэн киһилээх куобах үүрүүтүн тэрийэрэ, салайара. Нэһилиэгин уопастыбаннай олоҕуттан туора турбута суоҕа, “Революционной Албан Аат” кулубун чилиэнэ, дружинник, булт харыстабылын уопастыбаннай иниспиектэрэ, но-руодунай хонтуруол чилиэнэ.

Үтүө-мааны санаалаах, мындыр толкуйдаах, тугу да иһингэһэ суох сатыыр дьовурдаах, ханнык да түгэнигэ дьонго көмөлөһө сатыыр ураты майгылаах киһини дьон-сэргэтэ ытыктыра, ылынара, сөбүлүүрө.

Кэргэнэ Татыйаас сэри кэмигэр тыһыны ысмылаака үлэлээн, сымстара, саллих марыыга буулаппыта. Ону көрөн-хараһан, бөөбөйдөөн үлэтин уһаппыта. Ол эрэри ыар ыарыы охсуутуттан 1963 сыл күһүнүгэр бу дойдуттан барбыта. Уола Спиридон, сэри сылларын оҕото, бүөрүнэн, тыһатынан мөлчөх буолан, 26 эрэ сааһыгар, 1968 сыллаахха саас кылгас олоҕо быстыбыта. Сэри кэнниттэн төрөөбүт икки оҕотон кыһа мин, Анна, ордон, улаатан, үөрэхтээх киһи буолан, Дьокүүскай куоракка олохсуйан, ньиэп уонна гаас исписэ-лиһинэн үлэлэтэмин.

Олоххо тэрдүүһү күүстээх, Адам иккиһин кэргэн ылан, ыал буолан, алта оҕолорумта. Оҕолор улаатан үлэлиин-хамсы сылдьаллар, төһө кыалларын тус олохторун оҕостон, оҕолорунурууларын нигээлэр. Баара-суоҕа 23 сааһыгар уоттаах сэри толорууттан этэҥигэ эргиллэн кэлбит туйгун буйун – киһи гизэ кэрэмизэ, үлэһит, булчут үтүөтэ Семен Николаевич Оконешиков, сэригэ контузияламмыта охсон, 1978 сыллаахха, олунньу 20 күнүгэр баара-эра 56 сааһыгар тыһы быстан бу орто дойдуттан букатыннаахтык күрэммитэ. Аны санаатахха, өссө да олоҕу олоруох, үлэлээх-хамсыах сааһыгар сылдьан олохтон туораабыт эбит.

БКЭ-ни туттарыыга уларыыйылар

Үөрэх. Үөрэх дьыла түмүктэнэн, оскуоланы бүтэрээччилэргэ экзаменнары туттарыы сотору сабаланыаба.

Прасковья ПОСЕЛЬСКАЯ

Арасыйыа үрдүнэн судаарыстыбаннай түмүктүүр экзаменнары ытыы Российскай Федерация «Үөрэхтээһин туһунан» №273 -дээх сокуонугар уонна Российскай Федерация үөрэххэ министри-ристибэтинэн 2023 сыл, муус устар 4 күнүгэр бигэргэммит «Судаарыстыбаннай экзаменнары ытыы Бэрээдэгэр» олобулар.

РФ үөрэххэ министрибэтин, үөрэх кэтээн көрүү сүлүүс-патын быһаарытынан уонна Дойду Бэрэсидьиэнэ В.В.Путин Федерация мунньаар туһалаан этикигэр олобуран, быыл экзаменнары туттарыыга манньк уларыыйылар киридилэр:

1. «Үөрэххэ уһулуччу ситиһинтэ иһин» мэтээли уонна ураты аттестаты ытыы икки көрүгүгэ арахсар. Ол эбэтэр мэтээл 1 истиэпэнэ уонна 2 истиэпэнэ диэн киллэриһинэ.

Мэтээл 1 истиэпэнэ (Кыһыл көмүс мэтээл) ыларга оскуоланы бүтэрээччи 10 уонна 11 кылаастарга үөрэммит түмүктүүр сыаналара 5 буолара ирдэнилэр. Ону таһынан нуучча тылыгар уонна бири талыы предметкэ 70-тан итэҕэһэ суох баалы ылыахтаах. Талыы предметэ суох нуучча тылын уонна математика базовой таһымын туттарар буоллабына, нуучча тылын 70 - тан итэҕэһэ суох уонна математика базовой таһымын 5 сыанада туттарыахтаах.

Мэтээл 2 истиэпэнэ (Үрүн көмүс мэтээл) ыларга оскуоланы бүтэрээччи 10 уонна 11 кылаастарга үөрэммит түмүктүүр сыаналара икки предметтэн элбэххэ 4 сыана буолуо суохтаах. Ону таһынан нуучча тылыгар уонна бири талыы предметкэ 60-тан итэҕэһэ суох баалы ылыахтаах. Талыы предметэ суох нуучча тылын уонна математика базовой таһымын туттарар буоллабына, нуучча тылын 60 - тан итэҕэһэ суох уонна математика базовой таһымын 5 сыанада туттарыахтаах.

2. Быыл оскуоланы бүтэрээччи бири талыы предмет баалын тупсарар сыалтан иккистээн резерв күнүгэр туттарара көгүллэннэ. Бу туттарыы үрдүк үөрэххэ кириэр-гэ баалын тупсарыыга кыагы биэрэр сыалтан ытыллар. Хаттаан туттарарга сайабылланна бэриллэр уонна туттарбытын кэиниттэн туттарааччы бастагы баала дьинэ суоһунан аабыллар. Иккис туттарыытын баала үөрэххэ кириигэ аахсыллар. Онон хаттаан (пересдача) туттарааччылар үчүгэйдик толкуйдаан баран холонон көрөллөрө эрийиллэр.

Манньк иккистээн туттаран көрүү урукку сылларга оскуоланы бүтэрбиттэргэ көгүллэммит.

3. Доруобуйаларынан хааччахтаах оҕолор оскуоланы бүтэрэн аттестат ылааллары-

гар ГВЭ форматынан туттаралларыгар быылгыттан сана ирдэбиллэр киридилэр. Ол курдук, урукку сылларга нуучча тылыгар аахпыттан суруйар эбит буоллахтарына, быылгыттан суох буолла. ПМПК түмүгүнэн 7.1 эбэтэр 7.2 варианттан атын доруобуйаларын түмүгүнэн диагностара суох буоллабына, ГВЭ форматынан туттараллара көгүллэммит, уопсай балаһыанньаба олобуран, БКЭ туттараллар.

4. Ааспыт сылларга оскуоланы бүтэрбит оҕолор, өскөтүн, олунньу 1 күнүгэр диэри экзамены туттарарга сайабылланна биэрбит буоллахтарына, быылгыттан сүрүн түһүмэх резерв күннэригэр туттараллар.

Быыл улууска, Чурапчы Д.П.Коркин аатынан спортивнай олимпийскай эрэллэри бэлэмниир өрөспүүбүлүкэтээби интэриниэт-оскуоланы киллэрэн туран, 7 пуун аһыллан үлэлиэ. Ол иһигэр бири оҕо доруобуйатын туругунан дьинэ туттарар пуун аһыллабына. Бары пууннарда онлайн эресиһинэн үлэлиир видеонан кэтээн көрөр тэрил туруоруллар.

Бу күннэргэ судаарыстыбаннай экзаменнары туттарыыга Үөрэх салаататыгар, оскуолаларга, экзамен ытыллар бары пууннарыгар бэлэмниини үлэлэр былааннаахтык ытыла тураллар.

Ылам ыйын 7 уонна 15 күннэригэр Бүтүн Арасыйыатаады уонна Өрөспүүбүлүкэтээби технологическай өттүнэн боруобалаан көрүү экзаменнар бары пууннарда барыахтар.

Быыл улуус үрдүнэн (Д.П. Коркин аатынан ЧРССОШИОР киллэрэн туран) 225 оҕо оскуоланы бүтэриэ. Кинилэртэн 7 доруобуйаларын туругунан хааччахтаах оҕолор судаарыстыбаннай түмүктүүр экзаменнары туттарыахтара.

Сорох кэһиликтэргэ, халаан уута мөһөйдиир түбэлтэтигэр, оҕолор Төлөй, Гимназия интэриниэттэригэр олорон, бу оскуолаларга сыһарыллыбыт пууннарда туттарыахтара. Манна улууска уонна үөрэх салаататы-

гар анал хамыһына тэриллэн үлэлиир.

Экзаменнары туттарыы сүрүн ирдэбиллэрэ уларыйбаттар, уруккунаан хаалаллар.

- Экзамен туттарааччы пааспарын, хара гелевай уруккукатын, предмет ыйыллыбыт уведомлениетин илдьэ кэлэр.

-Экзамен туттарааччыларга төлөпөнү туттуу, илдьэ кирири булгуччу боуулар.

- Пуун салайааччытыттан ураты үлэһиттэр суотабай төлөпөнү киллэрбэттэр, туттубаттар.

- Экзаменга хойутаан кэли табыстабына, оҕо экзаменга киллэриллэр, ол гынан баран туттарар бирикмэтэ уһаабат, киниэхэ анаан инструктаж иккистээн аабыллыбат.

- Экзамен туттарааччы ирдэнэр бэрээдэги кэлэр түбэлтэтигэр үлэтэ дьинэ суоһунан аабыллар, туттарар пуунтан таһаарыллар уонна 2024 сылга экзаменнары туттарар бырааба быһыллар.

- Экзаменга аудиторияларынан олоруу автоматизированнай көрүгүнэн ыйыллыбыт анал миэстэлэргэ соҕотохтуу оҕоһулар. Туран аудитория иһигэр хаамыы, миэстэттэн миэстэҕэ көһүү, кэпсэтин, бэйэ-бэйэттэн ылсыы - борсии көгүллэммит.

- Экзаменнарда анал көгүллэммит эрэ ааһар-суоттуур тиэхиньикээн туттар көгүллэнэр.

Онно кириллэр: математикада - линейка, физикада - линейка, бырагыраамалаабыт калькулятор, химияда - бырагыраамалаабыт калькулятор, географияда - линейка, транспортир, бырагыраамалаабыт калькулятор. Тылдыты туһаныы нуучча тылыгар көгүллэммит.

- Экзамен матырыйаалларын, соруахтарын эбэтэр онтон ханнык эмэ чааһын устуу, биэрини, таһаарыы булгуччу боуулар;

- Экзамен сааламмытын кэиниттэн туттарааччы аудиторияттан тахсыта уонна кириитэ анал былаанкаа бирикмэтэ ыйыллан суруллар. Бу толоруллубут форма оҕолор үлээ-

рин кытта экзамены обработка-лыыр киһигэ ытыллар.

- Аудиторияттан тахсыбыт туттарааччыны көрүдүөргэ туһааннаах организатор арыаллыыр.

БКЭ туттарыы сүрүн уратылары:

1.Экзамен матырыйааллара Интэриниэт ситимин негүө кэлэллэр уонна туттарааччылар көрөн олодохторуна, бэчээттэнэн тахсар.

2.Экзамены туттарааччы үлэтэ аудитория иһигэр экзамен бүтөрүн кытта тутта сканерданан, Регионнаады обработка-лыыр киһигэ бэриллэр.

3.Информатика уонна омок тылын тылынан чааһа көмүүтэр киһини ытыллар.

Экзаменнары туттарыы болдьодо манньктар:

Ылам ыйын 23 күнэ - География. Литература. Химия; Ылам ыйын 28 күнэ - Нуучча тыла;

Ылам ыйын 31 күнэ - Математика профильнай уонна базовой таһыма;

Бэс ыйын 4 күнэ - Обще-ствознание. Физика;

Бэс ыйын 6 күнэ - Саха тыла (ЕРЭ)

Бэс ыйын 7 күнэ - Омок тыла (тылынан чааһа);

Бэс ыйын 8 күнэ - Информа-тика КЕГЭ.

Бэс ыйын 11 күнэ - Биология. История. Омок тыла (суругунан чааһа).

Бу ыйыллыбыт күннэргэ убаастанар биричиннэнэн кыаһан кэлэн туттарбатахтарга, урукку сылларга бүтэрбиттэргэ, эрдэ федеральнай базада кирибит буоллахтарына, бэс ыйын 17 күнүттэн 21 күнүгэр диэри резервнай туттарыы күннэргэ бэриллэлэр.

Талыы предметтэри уонна нуучча тылыгар уонна математика базовой таһымыгар кыаһан алын кээмэйи ылбатахтарга хаттаан туттарыы күннэргэ от ыйын 4 уонна 5 күнүгэр буолаллар.

От ыйын 4 күнэ - Нуучча тыла. Физика. Химия. Англия тыла. Обществознание. Информатика.

От ыйын 5 күнэ - Мате-

Сүрүн судаарыстыбаннай экзамен

Лениада ЧАХОВА

Сүрүн судаарыстыбаннай экзамен (ОГЭ) быыл 2024 сылга судаарыстыбаннай түмүктүүр аттестация ирдэбилинен барар. Ол курдук, 9-с кылааһы бүтэрээччилэргэ 4 экзамены: булгуччулаах нуучча тылын, математиканы тэнэ, икки предмети тапаллар: омок тыла, обществознание, история, физика, биология, химия, саха тыла, информатика, география, литература.

Доруобуйаларынан хааччахтаах оҕолор ГВЭ көрүгүнэн булгуччулаах нуучча тылын уонна математиканы эрэ туттараллар.

Быыл улуус үрдүнэн сүрүн уопсай үөрэхтээһини 311 оҕо түмүктүөс.

Экзаменнары аттарыы: Ылам ыйын 21 күнэ - омок тыла;

Ылам ыйын 27 күнэ - биология, информатика (КОГЭ), обществознание;

Ылам ыйын 30 күнэ - география, история, физика, химия; Бэс ыйын 3 күнэ - нуучча тыла;

Бэс ыйын 6 күнэ - математика;

Бэс ыйын 10 күнэ - география, информатика (КОГЭ), обществознание;

Бэс ыйын 13 күнэ - саха тыла; Бэс ыйын 14 күнэ - биология, физика, информатика (КОГЭ), литература.

Бэс ыйын 24 күнүттэн от ыйын 2 күнүгэр диэри резервнай күннэр.

Быылгы судаарыстыбаннай экзамен уратыта диэн үлэ былгаанкалара, боротоксулар хас биридии аудитория иһигэр сканерданан, тутта информаци-яны обработка-лыыр регионаады киһигэ (РЦОИ) бараллар.

матика (базовой, профильнай таһыма). Биология. Биология. История. География. Омок тыла (тылынан чааһа)

Экзаменнары туттарар оҕолор үөһэ ыйыллыбыт кэһинилэри таһаарбаттарыгар төрөппүттэр, учууталлар, оскуола салайааччы-лара, тус эппиэттээх үлэһиттэр бары иһитиннэрэр, өйдөтөр үлэни күүскэ ытыгарбыт наада-лаах.

Судаарыстыбаннай экзамен-нары бары ирдэбиллэри туһуан хаачыстыбалаахтык, чэһинэй-дик уонна бэрээдэги кэһиниэ суох ытыы сүрүн сорукпуту-нан буолар.

Бу бүтүн Россия үрдүнэн ытыллар сүткэн суолталаах хампаанньа үрдүк тэрээһиннээхтик, олохтоомут ирдэбилинен бара-рыгар оскуола уонна экзамены тутар пуун салайааччылар тус эппиэттэни сүтэллэр.

Улууспут бары оскуоланы бүтэрээччилэригэр экзаменна-ры ситиһиллээхтик туттаран, бары уопсай орто үөрэх аттеста-тын ылаалларыгар уонна талбыт идэлэригэр үөрэххэ кириэллэ-ригэр баарабын.

